

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

СЪСТОЯНИЕТО НА КУЛТУРЕН ШОК И НАЧИНИТЕ
НА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО МУ
(ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТУДЕНТИ - ПЪРВОКУРСНИЦИ
ОТ ПРОВИНЦИЯТА)

БОЖИДАР ИВАНОВ

Курсова работа по дисциплината "Социология на културата"

Ръководител: ас. Ния Нейкова

Увод

Съвременният свят ни предлага множество форми на култури и културни модели. Тъй като отдавна са преминали етапите на културна идентификация с религията и националното съзнание, в наши дни изборът остава в ръцете на всеки човек – сам да избере културните ценности, към които да се насочи. Изборът обаче е прекалено голям и в комбинация с огромните възможности за мобилност между различни места с различни култури понякога изборът не е толкова лесен. Моментът на избор също сам по себе си е проблемен, защото смяната на културния модел се осъществява рязко. Това обикновено се случва с преместването в друга държава или, по-конкретно, друг град. Стига се до конфликт между старите и новите ценности. Така на равнището на индивидуалното съзнание се получават дезориентация и шок. Това състояние е известно с термина културен шок.

За да изследваме проблема в конкретната му изява, можем да се съсредоточим върху град София и студентите-първокурсници, които се преселват тук. Първоначално е добре да се проследи демографското движение на населението в страната, за да се установи емпирично увеличаването на населението на столицата. По данни на Националния статистически институт от 1885г. насам делът на градското население в България се увеличава прогресивно. Вътрешната миграция на населението се осъществява 22% в посока село-град и 38% в посока град-град. По официални данни в края на 2007г. в градовете живеят 5 403 188 души. Населението на София (по данни на Уикипедия) през 2004г. е било 1 240 788 и се е увеличило с 19 631 души до 2007г. По неофициални данни (интервю със зам. кмета на София Минко Герджиков публикувано в www.news.ibox.bg на 15.09.2008г.) обаче всяка година в София се преселват между 25 хил. и 45 хил. души. Съответно реалното население на града доближава 2 милиона души. За увеличението на жителите на София свидетелстват и неофициални данни от наблюдения на все повече увеличаващите се задръствания, непрекъснатият строеж на нови жилища (и недостигът на студентски общежития), недостатъчния капацитет на градския транспорт, масовите напускания на хиляди коли, влакове и автобуси преди празниците.

Всички тези данни могат да ни доведат до няколко извода, които са взаимосвързани. Първо, постоянното преселване на хора в София говори за перспективност на града и добри възможности за работа, кариера и живот. В същото време, това преселване води до още по-голямо развитие на работния пазар, което, от своя страна, привлича още хора. В последните всъщност влизат и студентите. София

предлага голям избор от висши учебни заведения, повечето от които са високо оценени като подготовка и реализация на завършилите. Близостта до потенциални работодатели също привлича все повече млади хора от провинцията да се запишат в университетите в столицата.

Проблемът обаче настъпва след преселването. Стига се точно до ситуацията на напускане на старите културни модели, неизбежно повлияни от старото място на живот, и сблъсъкът с новите културни форми и норми на непрекъснато урбанизиращият се град. Така студентите - първокурсници изпадат в състояние на културен шок, осъзнато или не, което изисква начини за справяне с него. С оглед на това, че идването в София е личен избор, а не принуда, ~~то~~ може да се направи предположение, че единственият начин за справяне с културния шок е, съзнателната или не, адаптация, теоретично изразена като варианта „асимиляция в новата културна среда”.

Доказателствена част

Преди да се премине към емпиричното потвърждаване на процеса на асимиляция е добре да се отбележат основните характеристики на големия град от гледна точка на влиянието му върху жителите и особеностите на начина на живот. За целта ще се позова на анализите на Георг Зимел. Той определя града и неговите наиндивидуални характеристики като оказващи натиск върху индивидите. Натискът не е просто факт, а цели да „нивелира и използва” индивидите в един обществено-технически механизъм. Зимел отбелязва и реакцията на индивидите към този натиск като нейният продукт е една „увеличена нервност”¹ на живота. За да адаптираме тезата към настоящото изследване, можем да направим извод, че големият град е едно поле на непрекъснато влияние и развитие в различни посоки. Това само по себе си говори за една динамичност и нестабилност на урбанистичните ценности. Съответно целевата група на изследването е в един постоянен натиск, но от различни страни. За да се изследва реакцията не от психологическа, а от социологическа гледна точка, е добре да се премине към изследване на адаптацията на първокурсниците от провинцията в столицата.

Изследването е направено чрез дълбочинни интервюта, за да може да се открият нагласи и модели на мислене. Целта на изследването е да се определят мотивите и причините за започването на „новия живот” в столицата, моментното състояние на

¹ Зимел, Г. „Индивидът и големия град” стр. 89 в „Социологията като шанс”

интервюираните, начините, по които те се адаптират към новия си начин на живот, и техните перспективи за бъдещето. Интервюираните са в обща целева група – студенти от първи курс в различни висши учебни заведения, прекарвали по-голямата част от живота си в градове от провинцията и започнали живота си в София в началото на академичната 2008/2009 година. Съответно при анализа на интервютата ще се гледа обективно на интервюираните, без да се отчитат техните индивидуални личностни качества.

Въпреки това, с оглед на теоретичната формулировка, че културният шок се счита за сблъсък на старите и новите културни модели на нивото на индивидуалното съзнание, считам за уместно анализът на дълбочинните интервюта да бъде направен от гледна точка на справянето на отделните индивиди с новата среда, а отговорите да бъдат интерпретирани от по-скоро индивидуалистична гледна точка. Тоест в анализа на отговорите на интервюираните акцентът ще се поставя повече върху личностните промени, гледни точки и влияния, отколкото върху натиска на новата културна среда. Последният ще се счита само за причина и обстоятелство.

При анализа на отговорите на интервютата се формираха две сходни гледни точки от различните интервюирани. В хода на разговора се наблюдават отговори от различно естество, оправдано от две перспективи (по всяка вероятност непланирани от интервюираните). Първата е т.нар. индивидуално-идейна перспектива. Считаю тази формулировка за уместна, защото отговорите, дадени в нейния контекст, са оправдани от лична мотивация, целева ориентация, идеен ентусиазъм и преследване на мечти, чието обяснение може да премине основно през чисто индивидуалните характеристики на всеки от интервюираните. Втората перспектива, в която попадат друга част от отговорите, е прагматична. Отговорите в нея са оправдани от материални аспекти и изисквания в живота, гледната точка се формира от изцяло материалистични възгледи. В хода на разговора, разбира се, се появяват и отговори, които съчетават двете перспективи. Въпросите също оказват влияние върху формирането на двете гледни точки – по-голямата част са по-обща с цел предразполагане към по-свободен разговор. Другата, по-малка част, е от въпроси, изискващи директен и конкретен отговор – съответно там разликата между двете перспективи е малка или въобще липсва. Интервюирани са осем човека, въпросите в интервюто са шест.

Първите три въпроса са от по-общия тип, който предразполага към свобода на разговора. Интервюто започва с въпроса „Защо избрахте да учите точно в София?“. В отговорите ясно се разграничават двете перспективи, които формулирах по-горе. В

индивидуално-идейната перспектива попадат отговорите, които посочват като причина за идването в столицата събдването на детски мечти – живот в самия град, начало на музикална кариера, живот сред приятели и роднини, живеещи в София. В същата индивидуално-идейна перспектива попадат и отговорите, които са повлияни от изградената полу-идеализирана представа за столицата като „най-големия университетски и научен център”. Тези отговори формират силен довод почти за всички интервюирани, като някои дори са направили компромис със специалността, която са искали, само и само да дойдат в „града, предлагащ по-добро обучение” и да са студенти в „най-добрия университет в страната”. В прагматичната перспектива попадат сходни отговори, които обаче често се считат за равен или дори по-силен довод за идването в столицата от тези, дадени в индивидуално-идейната перспектива. Тук причините се формират като силно ядро сходни отговори – градът предлага „повече възможности”, „много възможности за работа и живот”, „високо ниво на конкуренция”. Тези отговори потвърждават едно от първите ми предположения, дадено въз основа демографските данни, че студентите попадат във вторичната група „преселващи се”, повлияни от непрекъснатото развитие на пазара на труда в София.

Вторият въпрос - „Имате ли затруднения с живота си в София? Какви?” е по-конкретен и в отговорите не проличават толкова силно двете перспективи. Преобладаващи са, все пак, отговори, дадени от прагматична гледна точка. Затрудненията се оказват в промяната на начина на живот. Трудно се свиква с натовареността на градския транспорт, лошите условия за живот в общежитията, ориентацията в града и трафикът от хора и коли. Силно затруднение за всички интервюирани е справянето с финансовите средства. Все пак има отговори, които се дават и в индивидуално-идейната перспектива. Там затрудненията са формулирани като липса на лично пространство, неприятното чувство при сливането с тълпата (в по-малките градове подобни тълпи са рядкост, а често дори липсват) и липсата на познати лица по улиците. Въз основа на тези отговори се потвърждава точно сблъсъкът между старите и нови културни модели, изразени в начина на живот на интервюираните – както индивидуално-идейните, така и прагматичните отговори са обвързани изцяло с ежедневните навици, които трябва да бъдат променени.

Тази неформално изисквана от големия град промяна отново ни насочва към анализите на Георг Зимел. Верен на тезата си за влиянието на града над индивидите, той достига темата за зависимостта от координирания живот на големия град. Заедно

със забързаността на ежедневието, той вижда и „организъм”² на комуникациите, от които зависи общо взето целият живот на града и съответно на хората в него. Самите отношения и дела на типичните обитатели са прекалено многообразни и комплицирани и това, от своя страна, „забързва” още повече живота. В нашия случай това важи с пълна сила за първокурсниците от провинцията, за които динамиката на градския живот е далечна и често дори изцяло непозната. Тази пълна зависимост между „организма на отношенията” и съставните му части се изразява в едно характерно „увличане” в новия начин на живот. Ако една от частичките не иска да е част от механизма, то тя рискува да загуби представа за случващото се. Ето защо и включването в тези комплицирани процеси е не само неизбежно, но и почти жизненоважно. В отговорите на следващия въпрос се достига до потвърждение на тази теза.

Третият въпрос е „Как се справяте със затрудненията?” – отговорите му са ключов момент в анализа на изследването. Макар въпросът да изисква по-конкретни отговори, точно в тях проличава индивидуалната мотивация за промяна на културните модели. Отново успяват да се разграничат двете перспективи. В прагматичната интервюираните отговарят, че за да се справят с финансовите проблеми, искат да си намерят работа, за да се справят с неприятното чувство на част от тълпата, се срещат с познати лица и търпеливо изчакват да мине време, за да привикнат към новите изисквания на урбанизираното пространство. „Привикването” е много важен момент в отговорите, дадени в индивидуално-идейната перспектива. Там преобладават лаконичните отговори „свиквам”, „опитвам се да привикна”, „с мерак се приспособявам”. Другата част от индивидуално-идейните отговори са „уча се да бъда по-търпелив”, „обръщам повече внимание на себе си” и „искам да се стегна и да свикна”. С тези отговори се потвърждава основната ми теза за асимилацията в новата културна среда. Оказва се, че интервюираните абсолютно доброволно (но не задължително съзнателно) се подлагат на личностна промяна, за да се адаптират към новите норми. Последното само по себе си е асимилация. Отговорите на следващите въпроси дават още доводи да се потвърди тази теза.

Четвъртият въпрос от интервюто цели да намери информация за честотата на връщане в родните места, откакто е започнал живота на интервюираните в София. Тук съответно се посочват точно броя прибириания и не могат да бъдат различени двете

² Зимел, Г. „Индивидът и големия град”, стр. 92 в „Социологията като шанс”

перспективи. Въпросът е „Колко често се прибирате у дома и имате ли нужда да се прибирате?“. Отговорите преобладаващо са „нямам нужда“, „не се прибирам често“. Повечето от интервюираните са се прибирали два до три пъти през последните два месеца и половина (периода от началото на октомври до средата на декември). Като отчетем факта, че тук играят роля и разстоянията, все пак се забелязва едно привикване към новия начин на живот. Другото силно ядро отговори на този въпрос (и ключовото) е „в началото имах нужда да се прибирам често, вече не“. Тези отговори, изразяващи продължителност във времето, потвърждават тезата за постепенната асимилация. Дори може да се направи грубо предположение за средно времетраене на асимилацията или поне за достигането до нейния първи към среден стадий.

Следващият въпрос цели да изследва доколко се оформя като вариант за справяне с културния шок теоретичната формулировка за „бягство в гетото“ т.е. търсене на себеподобни (други първокурсници от провинцията) и общуване основно с тях. Ето защо въпросът е формулиран така: „С какви хора общувате предимно – столичани или хора от провинцията?“. Тук отговорите са сходни и отново не може да се разграничат две перспективи, защото се изисква конкретика. По-голямата част от отговорите са „петдесет на петдесет“ – и със столичани и с хора от провинцията. Това говори за липса на страх от общуване с нови хора от новата културна среда. Тоест може да се направи извод, че интервюираните предпочитат да използват новите си запознанства отново, за да свикнат, а не да избягат от тях и да търсят хора, с които са в подобно положение. Все пак има и отговори, които са: „основно със столичани“ и „основно с хора от провинцията“, което говори и за двете крайности – хора, които предпочитат да се асимилират по-бързо, и хора, които все още имат известен страх и неувереност.

Целта на последния въпрос е да установи доколко асимилацията в София е временно решение или начало на по-продължителен период от време за живот на новото място. Ето защо той е формулиран така: „Какво очаквате оттук нататък и какви са плановете Ви?“. С оглед на по-общия въпрос тук отново се връщаме към двете перспективи, в които се изявяват отговорите. Отговорите в индивидуално-идейната перспектива са насочени към самопромяна: „да стана по-отговорен и трудоспособен“, „да се стегна“, „да се адаптирам, защото се чувствам несигурен“ и „да завърша успешно“ (считам този отговор към индивидуално-идейната перспектива, защото завършването в случая се определя като лична цел, а не като средство за понататъшно развитие). Тези отговори отново говорят за една желана асимилация и опит за

доброволно „подлагане” на влиянието на новите културни модели. Прагматичните отговори формират ядро от сходни мнения: „да си намеря работа”, „да си намеря работа по специалността”, „да се устроя с жилище и работа” и „да продължа образованието си и да се квалифицирам по-добре”. Прагматичната перспектива тук ни довежда до извода, че асимилацията не е временна и има някакъв план за бъдещето – лична промяна или започване на нов живот.

Така след анализа на интервютата емпирично се потвърждава, че адаптацията на студентите-първокурсници от провинцията се осъществява чрез доброволна асимилация, вследствие не само на натиск от новата културна среда, а и чрез лично решение, мотивация и желание.

Добре е да се проследят и анализи на други учени за този двупосочен процес на асимилация. По темата говори, например, Алфред Щютц в своята студия „Чужденецът”. Там той конструира една характерна ситуация, в която „чужденецът” се опитва да интерпретира културния образец на дадена социална група (или ситуация) и да се ориентира в нея. В нашия случай това ще значи точно ситуацията, която изследването търси да изясни – „чужденците” са студентите-първокурсници, социалната ситуация е град София, а техните действия и нагласи – опитите да се ориентират в новата среда. Щютц определя няколко етапа в горепосочената ситуация. Първият е моментът на възприемане от страна на чужденеца на културния образец на новата група/ситуация. В нашия случай може да се предположи, че този процес е преминал „отгоре” в предварителни посещения в столицата заради изпити, процедури по записване и т.н., които позволяват да се наблюдава начина на живот в бъдещото „ново място”. Наред с този процес Щютц добавя и процеса на поставяне под въпрос на съществуващите културни норми. Дали това твърдение може да се отнесе към настоящето изследване е спорно, защото ако това се случи, индивидът, поставящ под съмнение, би се оказал в ситуацията, за която говорих по-горе – градският механизъм зависи толкова от индивидите в него, колкото и индивидите зависят от механизма; в случай на отказ да си в механизма, автоматично биваш изолиран, объркан и шокиран. Така че съм по-склонен да приема, че поставянето под въпрос не е част от процеса на асимилация в нашия случай. Третият основен етап на Щютц е приемането на новия културен образец. В изследването си той приема, че чужденецът „се стреми” да влезе в новата социална група. В нашия случай това вече е емпирично потвърдено – идването в София е въз основа лично желание и съответно приемането на новия културен образец на града също остава неизбежно.

След като вече са установени нагласите, начините на приспособяване и етапите, е добре да се направят няколко общи бележки относно самият начин на живот в новата културна среда – тази на големия град. Вече установихме, че процесът на асимилация не е едностранен, а протича в две насоки – желание от страна на индивидите да бъдат приобщени в новата среда и влияние от страна на градската културна среда чрез натиск и изисквания за справяне с нормите. Какво обаче представлява самият начин на живот в града? За целта ще се позова на някои разсъждения на Луис Уърт и Едуард Крупат.

Уърт определя големия град като „свят на чужденци”³, но не в смисъла на Шютц, а с идеята, че хората са прекалено много, различни и отношенията в ежедневието са постоянна размяна на не-познанства. В същото време Уърт твърди, че големият град подкрепя и създава лични отношения. Това се обяснява чрез разделянето на градския живот в публичната и частната сфера. Първата е тази на ежедневието и на постоянните размени на не-познанства, а втората – сферата на семейството, приятелите, близките. Втората е сфера, която се изгражда постоянно, диференцира се, развива се и се обогатява, за разлика от първата, която общо взето е еднаква всеки ден. Това твърдение, съотнесено към проведеното изследване, може да ни доведе до изводите, че студентите-първокурсници са в процеса на асимилация в неговата пълна сила повече в публичната сфера. Колкото до частната – тя малко по малко се изгражда и развива с времето: създават се нови приятелства, формират се нови групи, намират се нови интереси (Уърт подкрепя и тезата, че единствено в големия град могат да се формират субкултури, което е алтернатива на ежедневието еднакъв публичен живот). Едуард Крупат подкрепя тезата, че големият град дава шанс за създаването на нови отношения. Той определя града като яйце – твърда черупка, в която се припознава публичната сфера в градския транспорт, на работа, по улицата. Според Крупат там хората остават „познати чужденци”⁴. Но в същото време той смята, че всеки от тези чужденци е потенциален приятел. Ученият смята, че градът предлага широк диапазон от интереси, голям избор на групи за приобщаване, и счита, че положителните възможности на градската среда често надхвърлят ограничаващите сили, които тя оказва над индивидите. Така, като общ извод от разсъжденията на двамата учени, градът едновременно включва перманентни безлични и анонимни отношения, но е и източник на разнообразие и интимност.

³ В книгата си „Социология”, Антъни Гидънс цитира двамата учени. Цитатът е от ”Урбанизмът като начин на живот”, стр. 485 в „Социология”.

⁴ Гидънс, А. ”Урбанизмът като начин на живот” стр. 485 в „Социология”

Заклучителна част

Какви са изводите, които можем да направим въз основа проведеното изследване и анализа на други разработки по темата? Оказва се, че първокурсниците от провинцията попадат в една комплицирана среда, която въплъщава особен начин на живот. Този особен начин на живот може да се разглежда като външен на индивидите, влияещ им, принуждаващ ги да приемат нормите. В същото време обаче това се оказва двупосочен процес – идването на първокурсниците от провинцията в столицата е личен избор. Оттук и възприемането на новите културни образци се случва не насилствено, а доброволно. Новите жители на града намират в свой интерес да възприемат новите урбанистични ценности, за да не се окажат в маргинална и объркваща позиция. Оттук и асимилацията не се усеща като травма от страна на интервюираните – дори напротив – почти не се усеща като случваща се. Въпреки това начините на мислене и нагласите, които проличават в интервютата, говорят за характерния процес на асимилация в нова културна среда. Не бива да се гледа на асимилацията в новото място като на крайно негативен процес. С проследяването на характеристиките на големия град и урбанизма като начин на живот установяваме, че столицата не е място само за стерилни контакти с „познати чужденци“, а и място, в което се развива частната сфера на отношения. Първокурсниците имат пред себе си добра възможност да изградят нови приятелства, да намерят интимни половинки и да се забавляват – занимания, характерни за голяма част от студентите. В същото време, в контекста на културното многообразие на града, те имат възможност да навлязат в различни субкултури, които се развиват добре в урбанистична среда и да обогатят гледните си точки чрез многообразието от културни събития в столицата.

Така идването в София бележи ново начало в живота на интервюираните – нови възможности за реализация, нови шансове за сбъждане на мечти, нов, носещ и положителни характеристики, начин на живот.

Библиография и източници:

Деянова, Л. „Социологията като шанс” , 2004г. София

Гидънс, А. „Социология”; ИК „Прозорец” 2003г. София

Шютц, А. „Чужденецът”; Изд. „Лик” 1999г. София

Интернет сайтове:

www.bg.wikipedia.org – Българска версия на световната енциклопедия Уикипедия

www.nsi.bg – Национален статистически институт

www.news.ibox.bg – новинарски сайт.